

"ונלוו גויים רבים" או "עם לבדד ישכון"?

עמוני ומואבי, אדומי ומצרי – פסיקה ומשמעות

הרב אפרים ולץ

בפרק הקודם עסקנו באיסורי שבעת עממים ובטעמים לאיסור זה, ובפרק זה נשלים את איסורי החיתון עם איסור עמוני, מואבי, אדומי ומצרי. ראינו בפרקים הקודמים כי דינם של העמוני, המואבי, המצרי והאדומי נתייחד בתורה כקטגוריה ממוצעת שונה משבעת העממים מחד, ומשאר האומות מאידך. בדברים להלן ננסה לרדת לפשר דינם, להיתר העמונית והמואבית, ולתהליך ההלכתי שהם עברו.

מצוות הרחקה או קירוב

בעיוננו בפרשיות התורה, התלבטנו בדינם של שניים מארבעת העמים השכנים, אשר אינם מעמי כנען. שלושה מהם קשורים לישראל בקשר משפחתי עקיף – עמון, מואב ואדום, ונוסף עליהם המצרי. דנו בשאלה אם הפרשייה באה להחמיר או להקל על האדומי והמצרי. כפי שציינו, פרשנות זו תלויה בשאלה אם התורה מניחה את האפשרות להתגייר ולהפוך לישראל באחת. כפל משמעות זה ביחס לאדומי ולמצרי ניכר בספר המצוות לרמב"ם שם הוא מניח שהאיסור לתעבם מתייחס למצרי או אדומי לאחר שהתגייר:

והמצוה הנ"ד היא **שהזהירנו מהרחיק** זרע עשו **אחר הכנסם בדת**. רוצה לומר שאנחנו מזהירים מהרחיק חתונם. והוא אמרו יתעלה (שם) לא תתעב אדומי כי אחיך הוא.

והמצוה הנ"ה היא **שהזהירנו שלא להרחיק** המצרים ולתעב חתונם **אחר הכנסם בדת** והוא אמרו יתעלה (שם) לא תתעב מצרי.

(ספר המצוות לרמב"ם לא תעשה נד-נה)

לפי פרשנות זו של המצווה, הרי מבלי להכריע בשאלת הפרשנות של פשט הפרשייה, ברור הדבר כי גם אם מצווה זו במקורה בתורה שאפה ללמדנו אודות משך הליך ההיטמעות הנורמטיבי לכל אחד מן העמים, הרי שייסודו של הליך הגיור שינה את משמעות הדין. מעתה, כל גוי יכול להתגייר ולהיטמע באופן חד ומהיר ולבוא בקהל מיד, בעוד שבהכרח דינם של האדומי והמצרי מתפרש מעתה לחומרה לכל הדעות, והם נאלצים להמתין מלהתחתן עם ישראל אף אחר גיורם, עד דור שלישי:

דור שלישי יבא להם דור ראשון ושני אסור ושלישי מותר אמר ר' יהודה בנימין גר המצרי היה (לו) [לי] חבר מתלמידי ר' עקיבה ואומ' אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה ונושא אני לבני בת גיורת מצרית שהיא מצרית שנייה כדי שיהא בן בני ראוי לבוא בקהל לקיים מה שנ' דור שלישי יבוא להם בק' ה'.

(מדרש תנאים דברים כג, ט)

סדר ההלכות ברמב"ם בהלכות איסורי ביאה מדגיש את הקטגוריה הנעלמת עליה הצבענו בפרקים הקודמים, של שאר העמים, ואת העובדה שהתורה לא מציינת את דינם של המתגיירים משאר אומות העולם. הרמב"ם כותב בפשטות כי אצל אומות אלו הגיור מתירם מיד:

כל הגויים כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהן כל המצות שבתורה והעבדים כשיתחררו הרי הן כישראל לכל דבר שנאמר הקהל חוקה אחת יהיה לכם ומותרין להכנס בקהל ה' מיד [...] חוץ מארבעה עממין בלבד והם עמון ומואב ומצרים ואדום שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל. וכיצד דינן עמון ומואב איסורין איסור עולם [...] מצרי ואדומי [...] דור ראשון ודור שני איסורין לבא בישראל ודור שלישי מותר.

(רמב"ם איסורי ביאה יב, יז-יט)

אם כן, יוצא שדינם של שאר האומות קל מאשר דינם של האדומי והמצרי, אף שבפשטות נראה שהתורה באה לקרבם ולא לרחקם. אולם תופעה זו מקצינה כאשר משווים את דינם של אלו לדינם של המצטרפים משבעת העממים. בתורה איסורם של בני שבעת העממים הוא איסור עולם, אך בהינתן גיור הרמב"ם פוסק, כפי שראינו בפרק הקודם, כשיטת רבי שמעון (ועל פי עמדתו הראשונה של רבא) שהאיסור נאמר רק ביחס לגיורתם, ואם יתגיירו דינם יהיה קל משל האדומי והמצרי ויוכלו לבוא בקהל מיד:

מי שנתגייר משבעה עממין אינן איסורין מן התורה לבוא בקהל, והדבר ידוע שלא נתגיירו מהן אלא הגבעונים ויהושע גזר עליהם שיהיו איסורים לבא בקהל אחד זכרים ואחד נקבות, ולא אסר אותם אלא בזמן שיש מקדש שנאמר וחוטבי עצים ושואבי מים לבית אלהי, תלה הרחקתם במקדש.

(רמב"ם איסורי ביאה יב, כב)

אם כן נוצרת כאן מעין אנומליה שבה קל דינם של שבעת העממים שהורחקו באופן אקטיבי, יותר מדינם של האדומי והמצרי שהתורה רצתה לקרב. הרמב"ם לשיטתו ינמק כי איסורם של שבעת העממים איננו מהותני, אלא תלוי בכך שהם עובדי אלילים. לפיכך, משעה שיתגיירו הרי שהם מתנתקים לשיטתו מעולמם האילי ומותרים בקהל, אך הוא לא מבאר מדוע לא יועיל הגיור גם לאדומי ולמצרי.

מואבי ולא מואבית – לפשרה של גזירת הכתוב

כאמור, איסורם של העמוני והמואבי הוא עולמי¹, אך כידוע ממעשה בעז ורות, חכמים התירו את המואבית. היתר זה מתואר בצורה דרמטית בגמרא ביבמות המתארת את מפגשו של דוד עם שאול לאחר ניצחונו על גוליית:

א"ל דואג האדומי: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו, שאל עליו אם ראוי

¹ נציין כי לשיטת ר"ש (ירושלמי יבמות ח, ג) נראה שדור אחד-עשר מותר. מצאנו מודל מקביל ביחס לגר שמותר במזרת עד עשרה דורות, או עד שישתקע שמו בישראל, שתי אפשרויות שנראות כמבארות אחת את השנייה, ויתכן שהן מסבירות גם את עמדת ר"ש, שהאיסור נמוג לאחר שישתקע בפועל.

לבא בקהל אם לאו. מ"ט? דקאתי מרות המואביה.
 א"ל אבנר, תנינא: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.
 אלא מעתה, ממזר - ולא ממזרת! ממזר כתיב, מום זר. מצרי - ולא מצרית!
 שאני הכא, דמפרש טעמא דקרא: על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים, דרכו של איש
 לקדם, ולא דרכה של אשה לקדם.
 היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים, ונשים לקראת נשים! אישתיקו.
 מיד: ויאמר המלך שאל אתה בן מי זה העלם, התם קרי ליה נער, הכא קרי ליה עלם! הכי
 קא אמר ליה: הלכה נתעלמה ממך, צא ושאל בבית המדרש. שאל, אמרו ליה: עמוני - ולא
 עמונית, מואבי - ולא מואבית.
 אקשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתיקו. בעי לאכרוזי עליה, מיד: ועמשא בן איש ושמו
 יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש, וכתוב: יתר הישמעאלי! אמר רבא: מלמד,
 שחגר חרבו כישמעאל ואמר: כל מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית
 דינו של שמואל הרמתי: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית.

(יבמות עו, ב)

אם כן, הגמרא מעלה אפשרות לנמק את הדין על פי טעמא דקרא, לפיו בנשים לא דבק העוול ההיסטורי שמכוחו
 נדחו העמונים, אך היא דוחה אותו, ומעמידה את ההיתר כקבלה קדומה. האם ניתן למצוא טעם כלשהו לדין זה
 על פי היסודות שמצאנו בסוגייה זו?

כפי שראינו, מידת ההצלחה של הגיור המקראי הוא בשאלה עד כמה נותר ממנו רושם - ככל שהגר מצליח
 להיטמע במשפחה ובעם, הרי שהגיור מוצלח יותר. העמים המצוינים בפרשיות התורה כמי שהם אסורים בצורה
 כזו או אחרת של חיתון, נושאים את זהותם עימם, ועל כן גם את העוול ההיסטורי שעמם גרם לעם ישראל, ויתכן
 שעוול זה הוא עצמו שמונע מהם להיטמע כראוי בישראל.

על כן, על פי התפיסה הפשוטה לפיה האישה מסתפחת לבית בעלה, קל יותר להבין מדוע עמונית ומואבית לא
 יהיו בכלל האיסור. אמנם ביחס לשבעת עממים התורה לא הקלה בלקיחת בנות כנען, ואף הדגישה זאת בפסוקים
 עצמם, אך שם הנימוק הוא מעשי - הכנסת ע"ז וחיווך הבנים על ידי מי שעד כה גדלה על ברכי האלילות. לעומת
 זאת, הנימוק של התורה ביחס לעמוני ומואבי הוא העוול ההיסטורי כלפי ישראל. במצב דברים זה חכמים ראו
 להעמיד את האיסור במי שמצטרף לאומה בעלת העוול ההיסטורי כלפי ישראל, והקלו במצב ההפוך, במואבית
 המצטרפת לעמוני².

² ביחס למעמדה של המצרית נחלקו ר"ש וחכמים. ניתוח של מחלוקתם ראה במאמרו של הרב אליקים קרומביין, 'עמוני
 ומואבי, מצרי ואדומי', אסיף ב (תשע"ה) עמ' 13-24.

איסורי חיתון – הלכה למעשה

לסיכום פרק זה שעסק בפסיקת ההלכה באיסורי החיתון השונים, חשוב לציין שלמעשה קובע הרמב"ם בהמשך ההלכות (שם) כי משעה שבלבל סנחריב את האומות הלכות אלה אינן נוהגות וכולם יכולים להתגייר מיד. דברי הרמב"ם מבוססים על המשנה במסכת ידיים (ד, ד) המתירה עמוני לבוא בקהל, כאשר בתוספתא נוסף עליו גם המצרי:

בו ביום עמד יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש, אמר להן מה אני לבוא בקהל? אמר לו רבן גמליאל אסור אתה, אמר לו ר' יהושע מותר אתה, אמר לו רבן גמליאל הא כת' לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה'? וכי עמון ומואב במקומן הן עומדין כבר עלה סנחריב וערבב את כל האומות שנ' ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי, אמר לו רבן גמליאל הכתוב אומר ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון כבראשונה אמר ה'? אמר עד אן לא שבו אמר ר' יהושע הכתוב אומר ושבתי את שבות עמי ישראל כדרך שאלו לא שבו כך הם לא שבו.

אמר להן יהודי גר עמוני מה אעשה אני?

אמרו לו כבר שמעתי מפי הזקן הרי אתה מותר לבוא בקהל

אמר להן רבן גמליאל אף מצרי כיוצא בזה אמרו לו מצרי נתן לה הכתוב קצבה שנ' מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים מן העמים אשר נפצו שמה וישבו על אדמתם.

(ידיים ב, יז-יח)

אם נרצה נאמר שקביעה זו איננה מקרית לסוגייה. אמנם הרמב"ם עושה בה שימוש גם במקומות אחרים, כגון מצוות מחיית עמלק, אך במקרה שלנו היא משלימה את התמונה בצורה הגיונית. כאמור, ראינו שקיומו של גיור שינה את דינם של כל איסורי החיתון. הוא התיר לדעת הרמב"ם (ובצורה מסוימת גם לרמב"ן) את הנישואין עם שבעת העממים אחר גיורם, והוא הפך את דין המצרי והאדומי לחומרה במקום קולא. למעשה, יתכן שהליך הגיור עצמו נולד ומתאפשר רק לאחר מחיקת ייחוסם של אומות אלו. במקביל למחיקת הייחוס של האומות גם התפוגג אותו צל היסטורי שהם נשאו על גביהן, שהביא לדינים השונים האוסרים חיתון עימן מעתה הגיור הופך לשאלה היחידה הקובעת – ואם הגוי התגייר ונטמע בישראל הרי הוא מותר לבוא בקהל כישראל לכל דבר.

סיכום

לאורך היחידה ראינו את ההתלבטות האם לקבל גרים או לרחקם. ראינו כי מצויים קולות שונים במקרא, בחז"ל ובראשונים בנוגע לשאלה זו, ולמעשה ראינו כי ניתן לשרטט שני קווים עקרוניים המנחים בעניין זה.

הכיוון הראשון, אותו מייצגים במקרא עזרא ונחמיה, ולאחר מכן מיוצג על ידי חכמים במחלוקתם עם רבי שמעון ועל ידי חכמי אשכנז בפסיקה הוא התפיסה כי ישראל הם 'זרע קודש' שאין לערבב עם עמים אחרים. יסוד ההתבדלות מעמי העולם הוא לאומי-אתני, ייתכן אף גנטי, וממילא כל תהליך גיור אינו יכול להפוך את הגוי ליהודי באופן מהותי. נראה שתפיסה זו ממשיכה את גישתו של ריה"ל, שראינו ביחידה הקודמת, הרואה בהבדל בין ישראל לעמים הבדל מולד גנטי.

מהצד השני עיינו בבבואותיהם של ישעיהו וזכריה שברוחם ממשיכים רבי שמעון ולאחר מכן הרמב"ם, הרואים באור חיובי חיבור של ישראל עם אומות העולם וכניסה של כולם יחד תחת מטריית האמונה בה' והסתופפות משותפת תחת כנפי השכינה. לתפיסתם עיקר מהותם של ישראל הוא האמונה בה' בשמירת מצוותיו, וממילא יש לעודד גיור של עמי העולם והצטרפותם לעבודת ה' המשותפת. גם איסור החיתון עם הנכרי, לשיטה זו, אינו קשור לעצם היותם נוכרים אלא נובע מהחשש שיטו את לב האדם לעבודה זרה, אך משנתגירו אין כל בעיה לקבל את אומות העולם באשר הם לזרועות עם ישראל.

נראה, שהלכה למעשה, נטו חז"ל לגישה השנייה, מעצם העובדה שמיסדו גיור מסודר המאפשר הצטרפות לעם ישראל. ייתכן להסביר בכך גם את היעלמותו, הלכה למעשה, של האיסור להתחתן עם עמים שונים בנימוק שסנחריב בלבל את האומות, שכן בפועל נקטו חז"ל בגישה המאפשרת הצטרפות לעם ישראל על ידי הליך גיור סדור, שהופך את הגוי ליהודי.

אולם נראה לומר שקולם של עזרא ונחמיה לא נאלם כליל, וניתן למצוא ל הדים גם במסגרת הבחירה לאפשר גיור. בניגוד לישעיהו וזכריה שקוראים באופן נלהב לגיור של כל עמי העולם, אנו מוצאים בחז"ל שפה שמסתייגת מהגרים, על אף שהיא מאפשרת להם להיכנס באופן עקרוני. ראינו הדים לכך בתחילת היחידה, כשמכונים הגרים כספחת ועוד. גם הגר, כשמגיע הוא להתגיר, לא מקבלים אותו מיד, כפי שגלמד ביחידות הבאות. נראה שהסיבה לכך היא שבניגוד לתפיסה של ישעיהו וזכריה הרואים בעמי העולם שותפים אוניברסליים לעבודה תאולוגית, חז"ל בוחרים להתייחס לגיור כתהליך של הצטרפות לעם בעל מאפיינים לאומיים הנושא על כתפיו את בשורת האמונה בה'.

מתוך התפיסה הזו, שבמידה רבה ממשיכה את גישתם של המהר"ל והרב קוק, כפי שראינו ביחידה הראשונה, יש לבחון בזהירות כל גר שרוצה להצטרף – לא די בכך שהוא מקבל עליו את יסודות האמונה ואת מצוות ה' כדי לצרפו לעם ישראל, אלא עליו להראות רצון כן להיות עובד ה' דרך עם ישראל כלאום, ורק אם נראה שהנאמנות הלאומית מלאה, יחד עם המחויבות הדתית, רק אז נאפשר לגר להצטרף לעם ישראל באופן שלם – הלאומי והדתי הולכים שלובים זה בזה, והגיור המלא והחיובי, אותו משבחים חז"ל, הוא גיור של הצטרפות לאומית ודתית

גם יחד. כפי שראינו בעבר, גיור מעין זה מתקיים באופן עמוק על ידי הצטרפות לאורגן משפחתי, הכולל בתוכו ממד לאומי ודתי גם יחד, כשכל אחד מהם בנפרד לא מביא לגיור שלם.

ביחידות הבאות נפתח את הדיון ההלכתי בהליך הגיור, כפי שהוא מתעצב בחז"ל, כאשר לאור דברינו עד כה נרצה לראות שני עקרונות מנחים שהוא כולל – הליך שמצדד ללאום יחד עם צירוף לאמונה ולמצוות.